

Fortfarande sommar i byn

Av Karl-Erik Tysk

Vårt traditionella höstbesök i Zmejevka har denna gång bara lockat tre personer: Birgitta Utas, Tage Brolin och Karl-Erik Tysk.

Onsdagen den 28 september

Vi flyger även denna gång med Malev över Budapest och sedan vidare till Odesa. Uppehållet i Budapest varar tre timmar, så vi ta tillfället i akt och gör ett en timmas besök i den ungerska huvudstaden. Vi hinner vandra längs Donau och gå över från Pest till Buda på den grandiosa Kedjebro, Széchenyi Lánchíd. Det är den äldsta av de nio broar som går över Donau i Budapest och den är från 1849. Staden Budapest är lika lockande förförisk på båda sidorna om floden. Här skiljer staden sig påtagligt från en del andra flodstäder som Warszawa och Kiev, där den ena sidan helt kommer i skymundan för den andra.

Vi landar nästan enligt tidtabellen vid halv fyra tiden på eftermiddagen i Odesa. Där möts vi av Chumaks chaufför Pasja. Han har just har lämnat av Christina Sturén som är på väg tillbaka till Sverige efter att ha lämnat över svenskundervisningen i skolan i Zmejevka till engelskläraren Larisa. Larisa har under sommaren varit i Sverige för att lära sig svenska.

Vi tar den vanliga omvägen runt Odesa. Den tar mer än en halvtimme och när vi åkt en bra stund på landet med spegelblanka vikar längs vägen återkommer vi till stadsbebyggelsen. Det är den norra utkanten av Odesa men för ögat förefaller det vara en helt annan stad, även om spårvagnarna låter en förstå att det nog fortfarande är denna Svarta havets pärla. En McDonald's restaurang och en nybyggs ortodox kyrka är ännu några välkända symboler för det nya Ukraina.

Det står en ensam människa och säljer fisk på ett ställe, där det för tio år sedan stod en hel rad. Kanske är det bara en tillfällighet men det skulle också kunna vara ett tecken på förändring. Trafiken är mycket mera intensiv och antalet marknader har ökat lavinartat. Vi kan inte hålla så hög hastighet, även om Pasja försöker trycka på med alla de hästkrafter som finns i en VW-buss.

Himlen har höga moln men de släpper igenom solljuset, så att luften blir disig. Pasja säger att det är 26-28 grader varmt i byn. Det är skördetid, även om många solrosor fortfarande söker sig mot ljuset ute på fälten. Men de flesta åkrar ligger nyplöjda och vattenmelonerna tornar upp sig i högar vid sidan av vägen eller på lastbilar som transporterar dem vidare i försäljningskedjan.

Vi passerar över floden Bug in i Mikolaiv, där trafiken tättnar ytterligare och dieseldoftan känns så där östeuropeiskt hemtam. Staden sjuder av liv och människorna är så mycket mera levande nu än när jag passerade genom staden för första gången för elva år sedan. Inte lång

från den korsning, där vi då körde fel och letade efter vägen till Cherson ligger en kyrka med ett otal lökkupoler och ett västerländskt torn som också det kröns av en förgylld lök.

Vid åttatiden är det dags för den äventyrliga färden genom staden Berislav. Det måste helt enkelt vara den sämsta staden i världen om man ser till gatubeläggningen. Till och med Pasja klagar bittert och skakar resignerat på huvudet. Han behöver bara säga ett ord, Berislav, och alla förstår.

Snart sitter vi under pergolan hos Lilija Malma och hennes man Roman. Det är litet vindigt men fortfarande varmt så här långt fram på kvällen. Vindruvorna har mognat med det är inte så mycket i år. Det har varit alldeles för torrt. Familjen har flyttat in i huset med köket, där farmor Emma och hennes syster Anna en gång bodde. Dottern Katarina kan redan läsa enklare texter och hon skriver också med vackra bokstäver. Och en av de små kattungarna är ovanligt social och lystrar till varje lockrop.

Torsdagen den 29 september

Jag vaknar klockan halv åtta. Tage är redan uppe. Och vid halv niotiden är det frukost. Katten ratar den ost han erbjuder. Tydligt har han redan hunnit bli bortskämd.

Efter frukosten börjar vi våra besök, som så många gånger tidigare, hos Milita Prasolova. Hon får ett par kryckkäppar som jag har haft med från Gunilla Niska som besökte henne i somras. Militas djurbesättning uppgår till åtta individer, en katt, en hund, en tupp och fem hönor. Hon har haft flera men på grund av stöldriskan, som man säger på världens flygplatser, så avstå hon från att investera i ytterligare exemplar.

Militas veranda är för dagen ljus och solens klara strålar letar sig in genom lövverket som slickar fönsterrutorna. Men värmen är inte alls tryckande det känns i stället svalkande svalt. Som vanligt figurerar fragment ur Militas liv i hennes berättelser. Hennes man dog den 25 november 1993, när han var 69 år gammal. Han hade blivit opererad två gånger för magsår. Under en sådan operation fick han otursamt blod från en man som hade gulsot. Denna sjukdom drabbade också Militas man och sedan slog också astman till. En dag hade han varit ute och kört motorcykel och det blev för mycket. Efter tre dagar ramlade han ihop på gården. Milita drog in honom. Hon ropade. ”Nikolaj Nikolajevitj”: Men han svarade inte. Det tog bara några sekunder, så var han död. Ändå ville han leva och se hur det gick med perestrojkan. Militas mor hade cancer. Hon låg tre månader innan hon dog. Det var den 18 oktober 1959. Hon var då 71 år.

Milita beklagar sig över att hon måste leva ensam och arbeta på gården: ”Jag har ingen som hjälper mig. Jag måste göra det allena. Om jag hade fått stanna i Sverige 1929, skulle jag också haft det bara.” Milita visar några kort som hon fått av en journalist. Ett kort är på hennes vita katt, ett annat få hennes vackra, rynkiga händer. Hon längtar också efter Christina

Sturén som brukade besöka henne ett par dagar i veckan, när det var skollektioner. ”Hon grät, när hon tog avsked.”

”Förra veckan bröt jag av majs. Kolvarna var små liksom potatisen och gurkorna. Det har varit torrt. Nu har jag bara vatten på morgnarna och på kvällarna, fast jag betalar vattnet. Jag får ge 80 grivna för att plöja jorden. Tomten är på 32 sotnja varav 17 är åker. 300 grivna får jag i pension. I år blir det inga vinterpäron. Det beror på utsläppen från kärnkraftsanläggningarna. Jag fick några honungsmeloner som jag bar jag på ryggen. Nästa dag kunde jag knappt gå. Men några vattenmeloner fick jag inte. Mina barn kom i stället med tre stycken.” Men Milita har i alla fall köpt ett halvt ton kol och berett sig för den kommande vintern.

”Jag tänker att mina barnbarn får det bättre. Vi får det inte bättre. Förut hade alla arbete, små och stora. Nu har de inte arbete längre. De kom om natten och så tog de hälften av mina höns. Andra gången kom de och tog den andra hälften. Ett annat år kom de och tog all kålen. Under ryska tiden kunde allt ligga på gården och ingen kom och tog det. Nu kom de och tog yxor, skyfflar och hinkar. Allt tog ut från skjulet. Nu kan man inte lämna något på gården. Nu får man bära in allt i stugan. De har varit åtta gånger hos mig. De vet att jag är ensam. Min kål tog grannens dotter. Hon är lika gammal som min egen dotter skulle ha varit, 53 år. Hon tog dem och sålde dem för vodka. Hennes son tog mina andra hönor. Det var tio hönor och en tupp. Men jag tycker inte om ägg. Kanske ni vill ha ägg så går jag och steker åt er. Om var vore yngre kanske det skulle vara bättre. Nu är jag så här gammal.

Min son vill att jag skall komma och bo hos honom. Han bor strax utanför Berislav. Han arbetade som traktorförare tidigare från det han var sexton år. Nu skall han få pension.”

Milita berättar också om Emil Norbergs begravning. Det var den ortodoxe prästen Olsandr Kvitka som hade hand om den. De svenska kvinnorna sjöng i huset och på gravgården. Många var med, även många ryssar ända från Klosterdorf. Också Emils fosterson, Tolja, som berättat honom så många sorger, var närvarande: ”Han grät och slog huvudet i husväggen.”

Den vita katten, Vasja, kommer in och vill leka. ”Jag får tala med honom, Han ligger hos vid mig hela dagen, när jag hackar i åkern. Han har växt upp hos mig, sedan han vars så liten som yttersta spetsen av svansen.” Milita stryker honom ömt över pälsen.

Milita tycker det är bra att det kommer turister till byn, så att man inte glömmer bort det svenska språket. Tyska kunde hon också en gång, men hon säger att hon har glömt bort litet, även om hon fortfarande förstår. Milita fortsätter på ryska. ”Snart skäller jag som hunden!”

Trots vad Milita säger verkar livet i byn vara mycket behagligt för en pensionär om man bortser från del relativa knappheten. Det saknas dock ingenting av livets nödvändigheter och det tycks inte vila någon stress över den normala vardagen.

Efter Milita går vi till Oleksandr Kvitka, den ortodoxe prästen, som inte är hemma. Men en av hans församlingsbor, som just kommit med ett lass sand, tar cykeln och ger sig iväg till affären. Någon minut senare kommer Oleksandr på cykeln och frågar entusiastiskt på sin färska svenska: ”Dricka kaffe?” Så vi tar en kopp på trädgårdsmöblerna intill husväggen.

Kvitka har litet högt blodtryck, så han dricker inte kaffe. ”När jag var i Sverige, var blodtrycket bättre, trots att jag drack kaffe.” Vi försöker övertyga honom om att det kanske var bra – också för blodtrycket – att komma hemifrån ett tag och uppleva något nytt. I alla fall blir vi bjudna på middag på fredag kväll. Kvitka berättar inte utan stolthet att Emil Norberg valde att jordfästas enligt ortodox ordning.

”Ukraina hade täta förbindelser med Ryssland när Julia Timosjenko var premiärminister”, säger Kvitka litet förtrytsamt. ”Hon anser att andra är skyliga men inte hon själv. Den nya premiärministern talar en vacker Ukraina.”

Mannen som kör grus, Nikolaj, är dotter till den framlidne Simon Norberg. Hans hustru och deras gemensamma dotter har flyttat till Sverige men Nikolaj vill inte dit. ”Han tycker för mycket om att dricka”, är Kvitkas förklaring.

Sedan går vi in till Gustav Annas. Vi sätter oss ute i trädgården en stund. Kvastgräset ligger berett och Gustav skall just börja göra några kvastar. Det gäller att ha ett antal färdiga på söndag, när det kommer en svensk turistgrupp. Jag lovar att som vanligt försöka sälja dem för 20 dollar styck, men Gustav skakar, också som vanligt, på huvudet, efter som han tycker det är ett huvudlöst pris.

Efter besöket hos Gustav går vi en stund till Lisa, dotter till Emils Norbergs hustru Maria. Lisa har sin säng ute på trappan. Det är lättare att andas här, eftersom det fortfarande är väldigt varmt inomhus. Just nu håller hon på att skala valnötter och hon tömmer ett fullt förkläde i hinken.

När Lisa talar om Emil blir hon tårögd och hon kallar honom hela tiden för pappa. Hon berättar att Emil dog söndagen den 21 augusti klockan halv åtta på kvällen. Han talade ingenting på slutet. Men Lisa hade frågat honom vem som skulle begrava honom. Emil hade nickat när hon sagt: ”Kvitka?”

Halv två är vi alla tre bjudna till Anna Annas, där hela kören är samlad. För dagen är den dessutom förstärkt med Gustav Annas och Sven Bjerlestam som kommit till byn från Kachovka. Efter maten övar kören några psalmer, Vårt svenska språk, Dnjepr, Dnjepr, Sköna afton och Opp och ut i bröder alla.

Elsa Kozenko och jag förbereder söndagens gudstjänst i tyska kyrkan. Då är det skördegudstjänst, eftersom Tacksägelsedagen infaller denna söndag.

Efteråt går vi till skolan för att vara med om en svensklektion med den nya lärare Larisa. Hon är professionell och litet ärtig. Hon talar bra svenska och hennes brytning är ganska obetydlig.

Idag övar man ord med bokstäverna å, ä och ö. Eleverna får också gå fram till tavlan för att skriva och översätta. Man delar också upp sig i två lag och tävlar. Det ena laget vinner med 6-4, eftersom det har klart av att skriva alla sex orden, tomat, gurka, lök, paprika, morot och potatis, utan att göra något fel. När lektionen är slut ger Tage en godispåse till eleverna som de delar rättvist mellan sig och Larisa.

Nu ser det ut som om svenskan har en framtid i byn. Den gamla, svenska kulturen håller på att försvinna men något nytt håller på att födas, där det svenska språket tycks ha en roll att spela.

På hemvägen passerar vi sjukhuset och biser tillsammans med läkaren Aleksandr Zablude den nya värmepannan som snart skall installeras. Man har köpt den för de pengar Sven Olsson från Grästorp förra året skänkte till sjukhuset. Men även cirkulationspumpen har sett sina bästa dagar och Aleksandr Zablude gör allt för att övertyga oss om att det därför måste satsas ytterligare 500 dollar på värmeanläggningen. Det är inte utan att hans övertalningsförsök lyckas, även om han inte får summan omedelbart. Vi lovar att tänka på saken. Tage har faktiskt fått pengar från givmilda donatorer, så cirkulationspumpen skulle kunna vara i hamn.

Vi hamnar sedan på Aleksandr och Natasja Zabludas terrass och bjuds på en stunds avkoppling med god mat.

Dagen avslutar vi hos borgmästaren Ljubov Petrovna Jermolajeva, som har bordet fullt av kassaböcker när vi kommer. Siffrorna förföljer henne naturligtvis, särskilt som Zmejekva knappast kan anklagas för goda finanser. Arbetslösheten ger inte något större tillskott till verksamhetsbudgeten. Det måste känna smärtsamt att administrera en ekonomi som befinner sig på avgrundens brant. Hennes ansträngningar har något lika trotsigt som heroiskt över sig.

Fredagen den 30 september

På morgonen besöker vi på nytt skolan. Denna gång är det gymnastikläraren Nikolaj Nikolajevitj som vill visa oss sitt museum, där han förvarar de troféer som skolans idrottslag

har vunnit genom åren. Han har dessutom en hel del material från sina cykelresor med ungdomar till Rumänien, Polen och delar av Ukraina.

Nikolaj är uppenbarligen en eldsjäl i byn med stora visioner om turismen i framtiden. För några dagar sedan hade man en sportfestival som sponsrades av Chumak.

På vägen från skolan passar Birgitta och jag på att göra en snabbvisit på gravgården och Emil Norbergs grav.

För övrigt tillbringar vi dagen i Schlangendorf.

Vi börjar med ett besök hos Viktor Buskas, hans fru, dotter och mor. Viktor har skaffat sig höns, närmare bestämt 39 stycken, inklusive den obligatoriske tuppen. Viktor klagar emellertid för sitt ben och säger att han behöver opereras både i knäet och i höften.

Viktor har ändå arbetat hela sommaren och tagit upp potatis hos lantbrukaren Norberg i Mühlhausendorf. Där har man borrhått brunn, så man har kunna vattna potatisen med eget vatten. Betalningen har varit 30 grivna för sju timmars arbete. Pengarna fick de efter arbetet varje dag. Viktor tycker att det var svårt att gräva på dagen, när det var hett. Det var lättare på morgonen. Det var mycket ogräs och jorden var styv.

Sedan har Viktor skaffat ved till vintern. Han har sågat ner äppel- och päronträd i en fruktträdgård som tillhört sovchosen. Viktors mor Maja, har varit med att plantera de träden. Nu sågar sonen ner dem. Förra året fick familjen ett halvt ton kol men på vintern är det kall i huset och fönstren är otäta. Då bor man i bara två rum.

Från Viktor Buskas går vi vidare på gatan till Nikolaj Annas. Nikolaj är i Kiev för att sälja tomater. Tomaterna har han köpt på tyska kyrkans odling och inne i Kachovka. Familjen är nämligen väldigt affärsinriktad och har lyckats skapa sig ett relativt välstånd. Deras hus håller normal västerländsk standard, något ganska ovanligt här i Zmejevka. I köksfönstret står ett akvarium med fiskar. Man har egen pump vid Dnjepr så att de kan vattna sina grönsaker. Därför står vitkålshuvudena prunkande i landet och gräset, avsett för kaninerna, är ovanligt frodigt. Nikolaj svärmor håller på att noppa en anka.

Nästa besök gör vi hos Anna Sigalet eller Lutko som hon egentligen heter, gift som hon är med en ukrainare.

Anna har just kommit hem från sjukhuset, där hon varit 10 dagar för sin bronkit. Hon hade hämtat sina barnbarn vid Dnjepr, när det kom ett häftigt ösregn, och blivit rejält förkyld. Nu är hon emellertid bra. Under tiden på sjukhuset var hon ensam i rummet och det var inte så roligt. ”Men jag gick till ålderdomshemmet och Lydia Utas och hennes man.”

”Den natt de tog pappa, tog de åtta män. Samma natt som de tog Annas Portjes pappa. Det var den 5 oktober. På kvällen dansade de och spelade i kyrkan. Det var klubb där. Då kom polisen och tog med alla kvinnor som var där. Jag minns allt från barndomen. Men nu kan jag lägga något och vet sedan inte var jag har lagt det.

Jag kommer inte ihåg min pappa och inte heller Simons pappa. Jag föddes i Stockholm den första juli 1931 och jag var en månad när vi kom hem till byn. Jag var ett år och åtta månader, när de tog min pappa och Simons pappa till fängelset. De fick vara där tre år, därför att de brevväxlade med släktingar i Sverige. Efter tre år kom han hem men han gick till arbetet innan vi vaknade och kom hem när vi redan hade somnat. Ett år och sju månader var han hemma. Sedan tog de bort honom.

De andra kommer vars namn finns på stenen vid kyrkan kommer jag ihåg. Det finns en kvinna där också, Alvina Hinas, henne tog dem och hennes man, Johan, också. Anna, deras dotter, var liten Hon var född 1933. Då tog hennes moster hand om henne. De hade ju fyra barn, förutom Anna, Petter, Johannes och Maria. När vi var i Polen var det så dåligt med mat i lägret. Då tog en kvinna där hand om henne. Hon var ju Anna Hinnas men hon skrev Anna Irene Tiks. Bröderna började söka henne från Sverige i Tyskland men kunde inte hitta henne. Så småningom fick man kontakt men nu är hon död.

Jag var fjorton år när jag började arbeta här. Vi kom tillbaka den 30 maj, en söndagsafton och redan den 4 juni började vi arbeta. På sommaren fick vi 250 gram bröd om dagen och en liten tallrik soppa. På hösten blev vi arbetslösa. Då fick vi ingenting. Min mamma och min syster Martha var svullna av hunger. Det var många gånger som vi inte hade någon mat på tre – fyra dagar. Vatten fick vi dricka, det var allt. Men Gud var med oss hela tiden, så att vi var

vid liv. Men redan på våren fick vi börja arbeta igen och då fick vi också litet mat. Vi började sätta våra potatisar, gurkor och tomater.

Det var bättre här när Ryssland var ihop med oss. Nu är det sämre. För tre veckor sedan reste över fem hundra personer från våra byar för att arbeta på två sovchoser nära Cherson. De måste göra det, därför att det är sex-sju år sedan någon fick lön från våra sovchoser här.

Pension får jag, 352 grivna. Vi får litet mera, därför att vi var i Tyskland under kriget. Vi hjälper våra barn och barnbarn, när vi får pension. Jag har varit gift med Pavel i femtiofem år och vi har fyra barn, tre döttrar och en son. Vi har åtta barnbarn, sju flickor och en pojke. Dessutom har Vi fem barnbarnsbarn, tre flickor och två pojkar, den yngsta, Victoria, blir tre år i november. Min svärson som köpte Simon Norbergs hus arbetar på sovchosen vid Cherson och min dotter arbetar i Berislav.

Den andra augusti var det två år sedan min syster Martha dog. Huset, där hon och min bror Emil bodde, har stått tomt sedan dess.

Emil fick lida mycket i fångelset, där han var i tio år. ”Det var bra att jag inte rökte”, sade han. De fick cigaretter och han kunde byta dem mot bröd. Varje dag var det någon som dog där precis som när vi var i Komi. Där i Komi var det, av oss som nu är här i byn, bara jag, Maria Malmas, Lidija Utas och Milita Prasolova. De andra kom hit från Tyskland redan 1945. De behövde inte lida lika mycket som vi. När vi gick från Polen till Tyskland tog det en hel månad, från den 20 januari till den 18 februari. Det var fem familjer på en vagn, barn och gamla. Min mormor var 87 år då. De gamla fick sitt på vagnen men vi var tvungna att gå till fots hela vägen. När vi sedan forslades tillbaka fick vi vara i över två månader i Kovel. Det regnade och snöade och vi fick gräva ut hålor att bo i. När vi kom dit var det redan många tusen där. Det fanns ingen plats för hålor mer, så vi måste slå upp ett tält på en cementerad plats. Där dog min mormor.

Det var mormor och mamma som lärde mig skriva och läsa svenska. Första och andra klassen gick jag i ukrainsk skola och när tyskarna kom blev det tysk skola i tredje och fjärde klass. I Komi var det rysk skola. Det var svårt för hade bra talat ukrainska i byn.”

Nästa anhalt är Anna Portje. Hon är på ett strålande humör och tillåter med viss tvekan att vi får ta kort och filma, även om filmningen mestadels sker i smyg. Hon ser till att hunden stängs in, även om den även i fortsättningen lägger sig i vårt samtal med sitt högljudda skällande. Anna går in och snyggar till sig och då blir det tillåtet att fotografera. Anna förklarar på sitt sätt begreppet byns computer, som både vi och hon själv brukar kalla henne: ”Jag använder det för att beskriva hur hjärnan behöver slås på, när den ibland inte fungerar.”

Anna visar ett kors som hon för många år sedan hittade på Schlangendorfs gravgård med inskriptionen ”Jesus Kristus dog på korset” på polska. Vi blir litet oense om en oförrätt som Annas säger sig ha upplevt. För en gång skull har Anna fel när hon tror att uttrycket ”ot Zjana Cheina” på ryska avser en kvinna. Förgäves försöker jag övertyga henne om att prepositionen *ot* (от) på ryska styr genitiv och att Zjana står i genitiv och är ett mansnamn. Det är inte ofta man kan beslå Anna med någon felaktighet, så det finns ingen anledning att triumfera.

Alldeles särskilt som Anna lyckats hitta en pinsam felaktighet i min förra rapportbok från Gammalsvenskby, där jag påstår att Annas mor dog i Komi, när det skulle vara hennes syster.

Anna börjar nästan sin berättelse, där Anna Sigalet slutade. Hon har tagit fram en karta, så att hon kan peka ut de olika orterna:

”Vi satt länge i Kovel. Sedan kom ett tåga och de sade åt oss att vi skulle få åka hem. Vi hade papper till Brest-Litovsk men de sade att partisanerna hade sprängt järnvägen, så vi kunde inte åka den vägen. Vi åkte till Moskva. Där trodde vi att vi skulle kunna gå ut med våra papper. Men det var mitt i natten, klockan ett, och tåget stannade inte utan körde vidare. De körde längre och längre norrut ända till Syvtyvkar. Där fick några arbeta som traktorförare, till exempel Anna Utas man, Andreas. Vi fick ge oss ut längs floden Vytjegda.

Den var lika bred som Dnjepr och på den floden flottade man timmer. Anna och Andreas arbetade högre upp och såg till att stockarna kom i floden genom att först lägga dem på isen innan den smälte. Sedan kom stockarna ner till byn Zjezjart. Längre upp mot Vorkuta, där var Emil Hermann och Edvard Hansas.

Anna pekar också ut på kartan var Emil Sigalet satt i fängelse i Kemerovo, nära Novosibirsk. I Frunze var hennes systers man i Uzbekistan. Och hennes fars bror var utskickad till Magadan som ligger vid Ochotska havet.

Vi hade ett helvete. Det var 53 grader kallt och vi fick arbeta ändå. På sommaren fick vi dra upp timret som kommit flytande och lägga det i stora högar. På vinter fick jag klyva ved. Det var 60 centimeter långa trän som man skulle klyva. Vi stod i filtstövlar, när det snöade. Det var som att stå på en spegel. Det var halt som på is. Man fick vara försiktigt. Två flickor skadade sig, en i handen och den andra i benet.

Sedan våra män skrivit till Moskva fick vi så småningom pappret, där det stod att vi var ryska medborgare som kunde resa vart vi ville. Det var den nionde maj vi skulle åka. Snö låg ännu kvar och vi satt i en station så litet som en stuga och det var inte något tåg på tre dagar. Det kom en man som sade åt oss att vi fick ge oss längre norrut, där det skulle finnas en vagn som vi kunde beställa. Egentligen hade inget civilt folk rätt att åka med tåget. I varje salong fanns det vakter med bössor. De var rädda för att de som var straffade och bodde häruppe skulle fly.

Lokföraren sade att ingen civil kunde följa med men att han kunde ta oss i tendern där kolet låg. Där fick 35 man ligga. ”I morgon får ni en vagn”, sade han. Vi satt fem dagar på tåget men vi fick inget, inte ens varmt te, i magen.”

Anna fortsätter ännu någon halvtimme. Det är svårt att skiljas från hennes fantastiska berättarkonst, men vi måste till slut gå vidare.

Den sista vi besöker i Schlangendorf är Maria Malmas som bjuder oss på mat. Tidigare har vi bara druckit kaffe och ätit litet vindruvor.

Maria berättar att Lilijas syster Ljudmila, som bor i Täby, har fått en liten dotter som heter Emma. Ljudmila arbetar som hårfrisöriska men är naturligtvis mammaledig just nu. Nu fattas det bara en liten Johannes i släkten Malmas. ”Men det får Zjenja (Marias dotter) åstadkomma, säger kusinerna.

Marias dotterson Max har börjat på universitetet i Cherson. Marias svärdotter Znezjanas son, Artjom, är svårt sjuk i astma. Under terminerna vistas han på ett sanatorium vid Svarta havet. Men i sommar har han varit hemma hela tiden och var fullt frisk.

Maria har bara tre katter och en hund. Hon vågar inte ha några andra husdjur på grund av risken att bli bestulen. Eftersom hon bor ensam, utgör hon ett ganska lätt viltbråd för presumtiva tjuvar. Förra gången hon låg på sjukhus, stal de en hel del aluminiumkärl för

henne. När hon försökte anmäla det, undrade polisen vad de skulle göra åt det, en mentalitet som inte är unik för Ukraina.

På kvällen bjuder Oleksandr Kvitka enligt en nu gammal tradition på middag. Över en av dörrarna hänger den sista tsarfamiljen, den svenska kungafamiljen och Taras Sjevtjenko. Oleksanders far dog den 1 augusti 93 år gammal. Han bodde i närheten av Kiev. Efter att stolt ha uttalat ett antal fraser på svenska, serverar Oleksandr sedan den traditionella pelmeny som är lika utsökt som vanligt. Bara denna rätt gör det värd att låta sig bjudas in till prästgården. Borsjtj och vareniki är Ukrainas nationalrätt och det utspinner sig ett samtal mellan oss vad borsjtj egentligen skall innehålla för ingredienser. Vi kan bara konstatera att denna rödbetssocka kan göras på de mest skiftande sätt alltefter sed, till och med utan rödbetor.

Lördagen den 1 oktober

På morgonen blir vi hämtade av Nikolaj Nikolajevitj som kommer med sin motorcykel med sidovagn. Birgitta tar plats i sidovagnen och jag bakom Nikolaj. Roman sätter Tage i sin sidovagn och så bär det av norrut genom Klosterdorf och vidare ut utöver fälten på mer eller mindre uppköra vägar. Vi skall besöka klostret Grijorievskij Bizjukovskij Monastyr. Vi skulle ha kunnat åka bil dig men Nikolaj tycker det är mer exotiskt att färdas på det här sättet.

Det är ganska blåsigt så vi har klädd oss därefter. På Dnjepr reser sig vågorna om inte hotfull så ändå respektfullt. Det skulle inte vara trevligt att vara ute i roddbåt men vi skall bara

ro över en liten vik. Där är vågorna ytterst beskedliga och vi känner knappast någon gungning alls när vi fraktas över i en plåtbåt. En vik av floden gör här en djup inskärning och det sluttar brant ner. Strax innan vi går om bord står vi på en klippa med vacker utsikt mot klostret i fjärran. Här liknar vattenreservoaren mer en större sjö, där vattnet fortsätter bortom horisontlinjen. Den porösa sandstenskanten lyser ockra i solskenet.

När vi kommer över på andra stranden börjar en fotvandring på drygt sex kilometer mot Tjervonyj Majak. Längs vägen skäller hundarna och överlämnar undan för undan stafettpinnen till varandra. Den ena rösten avlöser den andra från djupaste bas till sprödaste sopran. När vi har hunnit mer än halvvägs gör vi paus vid en liten affär och köper mineralvatten som känns gudomligt för en uttorkad strupe.

Så är vi framme vid detta märkliga kloster som under kommunisttiden förvandlades till en kolchos. I dag har munkarna återvänt och det finns fyra av dem i kloster och två medhjälpare. Det här klostret var ett av de största i Ryssland och strax före revolutionen hyste det 1 800 munkar.

En bit utanför klostret står Lenin staty Han ser idag rätt ensam och övergiven ut. När jag skämtar litet om att där står ännu en munk, säger Nikolaj litet sarkastisk att det snarare är en djävul. Så jag väljer att liksom förra gången jag var här, det är fem år sedan, använda statyn när jag inte hittar något annat att pudra näsan.

På tillbakavägen får vi se en källare där kommunisterna kallblodigt sköt ner över 100 munkar. Än idag kan man se blodfläckarna och kulhålerna på väggarna och i golvet. Vi har nu med oss Aleksej Aleksejevitch Malomuzje som arbetar med litet med turism i området. Han är också vice ordförande i de ukrainska afghanistanveteranernas förbund. På väg ut till katakomberna samtalar vi om hans tjänstgöring i Afghanistan.

Alldeles vid Dnjeprs strand är grottor inhuggna i nästan lodrätbergväggen. Här håller nu hantverkare på att bygga, bland annat ett nytt kapell och några av dem sover uppenbarligen där munkarna en gång hade sina viloläger.

Senare på eftermiddagen hälsar jag på hos Lisa Hansas. Hon sitter på en bänk utanför huset. Lisa har brutit armen och varit på sjukhus. Hon kom hem i går. Det kommer att dröja minst en månad, innan hon är återställd. Lisa bröt armen på gården och det har kostat henne mycket pengar att vara sjuk.

Lisa fyllde åttio år den 3 maj. Hon har fyra barn, tio barnbarn och fem barnbarnsbarn. ”Vi byggde huset och hoppades att något barn skulle stanna. Så blev det inte och här sitter jag ensam. Vi har knappt levat och sedan är vi så här gamla. Men jag har min hund, Druzjok. Det är min enda sysselsättning.”

När Lisa kom från Tyskland efter kriget hamnade hon och henens familj i norr, strax söder om Archangelsk. ”Som tyskar var vi skyldiga till kriget. Det var därför vi var där. Under kriget var vi i Eilenburg inte långt från Elbe, där vi arbetade på ett jordbruk hos en

storbonde.”

Lisa bodde sedan i Kirov i tretton år mellan 1945 och 1957, innan hon kom till byn, där hon gifte sig 1958 med Arnold Hansas.

Lisa och jag talar hela tiden tyska och vi sitter under dignande vindruvsklasarna, där vi firar nattvard ute i det fria. Efter förmiddagens strapatser känns det skönt att vila ut på bänken hos Lisa. Samtalet flyter fram ganska långsamt och skapar en rogivande puls.

På hemvägen går jag in till Lisas svägerska, Lily Hansas. Hon kommer ut litet halvklädd, eftersom hon håller på att tvätta sig. Lily känner sig inte helt bra. Hon har fått ett sår på näsan som inte vill läka. Idag har hon haft på litet jod. Hon visar mig några brev som hon vill skicka med hem till Sverige. Hon vill också skicka tillbaka en del utländska sedlar som hon fått i gåva men som är total värdelösa för henne, eftersom de inte gått att växla här i Ukraina.

Kvällen tillbringas vi i godan ro hemma hos Roman och Lilija. Men rätt som det är kommer Aleksandr Zabluda med fyra diplom från staden Berislav, ett till Tage, ett till Birgitta, ett till Sven Olsson som skänkt 5000 dollar till sjukhuset och ett till mig.

Söndagen den 2 oktober

Efter frukosten vid niotiden vandrar jag vägen till den tyska kyrkan i Schlangendorf, där det som vanligt är gudstjänst klockan tio. Eftersom det är Tacksägelsedag så firar man skördegudstjänst och kyrkan är smyckad med frukter och grönsaker av alla slag: Morötter, potatis, lök, tomater, paprika, vattenmelon, honungsmelon, rödbetor, äpplen, päron, pumpor, vindruvor, vitkål, vitlök, sylt och blommor av olika sorter, tagetes, dahlior och andra. En del av pumporna har munnar och näsor av morötter, hår av persilja och ögon av kastanjer eller rödbetor. Men där finns också tårtor och bakverk, både sädesax och brödlimpor. Allt är gåvor av jordens frukt och människors arbete.

Barnkören är på plats men några håller på att smycka kyrkan in i det sista. Klockorna börja ringa tio i tio och människor strömmar till. Det verkar som om kyrkan skulle bli helt full. Det kommer gäster från den lutherska församlingen i Cherson, någon från Zjtomir och till och med tyska gäster från Uelzen på Lüneburger Heide är på plats.

Eduard Loeffler leder gudstjänsten på ryska och på tyska och jag låter en morot predika på svenska, ryska och tyska, sedan jag förgäves försökt få någon av pumporna att själva säga något.

Efteråt framför Birgitta en hälsning från Svenskbyföreningen och några av deltagarna läser dikter och församlingens gäst från Zjtomir håller ett litet tal, där han konstaterar att han innan han åkte knappt med glasögonens hjälp lyckades hitta Zmejevka på kartan. Nu efter gudstjänsten har församlingen blivit en stor punkt som täcker nästan hela kartan.

Efter gudstjänster ger vi oss tillsammans med den svenska damkören till daghemmet i Gammalsvenskby för att vara med, när en turistgrupp gör sitt nedslag i byn för att äta lunch, träffa några bybor och bese kyrkan. Först bjuder daghemsföreståndarinnan oss på kaffe och delar ut några diplom till oss för att svenskbyföreningen tidigare har hjälpt daghemmet. Sedan kommer hon fram till det saken gäller. Daghemmet kan inte hålla öppet under den kallaste perioden på året, eftersom man inte kan värma upp byggnaden nu sedan sovchoskontoret vid sidan om har upphört att fungera. För att kunna göra det måste man installera en egen värmepanna och det kostar cirka 4 000 dollar. Nu vädjar föreståndarinnan till oss att bidra med den summa. Vi lovar att undersöka möjligheterna. Kanske kan vi hitta någon villig bidragsgivare hemma i Sverige.

När den svenska gruppen på 17 personer ledda av sin svensktalande reseledare från Inventus till slut kommer, äter vi lunch i trädgården, den svenska kören sjunger, Nina Klimenko deklamerar en dikt och jag försöker presentera var och en av de svenska byborna.

Efteråt går vi till kyrkan, där Oleksandr Kvitka och jag berättar om kyrkans historia. Sedan firar vi nattvardsgudstjänst i denna Mikaelikyrka på den söndag som i Sverige råkar vara Mikaelidagen, där ett femtiotal kommunikanter deltar. Också här leds sången av damkören.

Efter gudstjänsten besöker jag än en gång Lisa på Naberezjna och tillsammans är vi fem stycken som delar nattvardens gåvor.

På kvällen är Birgitta, Tage och jag gäster hos Sven Bjerlestam i Kachovka, där vi serveras en välsmakande middag i trädgården, som ännu erbjuder tillräcklig värme, även om kylan ligger litet grand på lur. Det varma vädret kan naturligtvis inte fortsätta hur länge som helst.

Måndagen den 3 oktober

På morgon åker vi från Kachovka med bil mot Odesa genom samma landskap som vi färdas i för några dagar sedan präglad av skörd och höst. Ett och annat intermezzo inträffar längs vägen, när vi möter bilar som gör alltför djärva omkörning och när vår egen fart närmar sig 140 kilometer i timmen. Men till slut når vi välbehållna fram till flygplatsen och Malevs plan som tar oss via Budapest till Stockholm efter ännu en upplevelserik ukrainaresa.